

РЯБІНІНА Ірина Миколаївна

канд. філол. наук, доцент,

ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"

ORCID ID: 0000-0002-4170-654X

КОЧУКОВА Наталія Іванівна

канд. філол. наук, доцент,

ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"

ORCID ID: 0000-0001-8953-0072

ВАЛКОВСЬКА Дарина Сергіївна

ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"

ORCID ID: 0000-0003-1269-628X

Україна

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІТАЛІЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Одним із найважливіших складників людського життя є комунікація. У вузькому сенсі комунікація – основний спосіб людського спілкування, найактивніша форма людської життєдіяльності. Міжкультурна комунікація включає вивчення особливостей спілкування людей, котрі належать до різних національних та лінгвокультурних спільнот. У сучасному світі, зокрема завдяки розвитку інтернет-технологій, комунікація між українцями та італійцями не зазнає перешкод. У процесі спілкування вони можуть обговорювати та порівнювати особливості своїх культур і з кожним днем пізнавати все більшу кількість нової та цікавої інформації. Є підстави говорити про новітню хвилю запозичень з італійської мови. Італійський славіст Сальваторе дель Гаудіо аргументує це, посилаючись на глобалізаційні процеси, розвиток ЗМІ, інтернет-спілкування й безпосередні контакти, спричинені насамперед еміграцією багатьох українців до Італії. Саме завдяки міжкультурній комунікації в українській мові з'явилась та продовжує з'являтися значна кількість іноземних запозичень, зокрема й з італійської мови. Італізми – це запозичені з італійської мови власне італійські слова та лексеми, історично реципіювані до української мови. З-поміж європейських

мов лексичні входження з італійської мови посідають приблизно друге місце за чисельністю після англіцизмів. Це колишні екзотизми, які надзвичайно швидко проникли й закріпились у нашому соціумі. Італізми починають з'являтися в українській мові приблизно з початку XVIII століття, і, в основному, експансія італійської мови пояснюється виключно її власним культурним престижем у сфері музики, образотворчого мистецтва, гастрономії, комерції тощо. У XX столітті вплив італійської мови на українську послабився, але запозичення не припинилося й до сьогодні. Італізми виражають здебільшого предметний характер і вживаються в українській мові переважно у своєму первісному значенні. Серед запозиченої лексики найчисленнішою є та, що належить до сфери культури, музики й театру.

Основним джерелом новітніх лексичних надходжень є гастрономічна сфера, представлена назвами страв, напоїв тощо, що пояснюється значним поширенням італійської культури харчування на українських теренах. Ідеться про такі характерні й уже частково засвідчені лексикографами назви, як: *карбонара* (італ. *pasta alla carbonara*), спагеті зі шматочками бекону, змішані з соусом та приправами; *карпачо* (італ. *carpaccio* – назва страви на честь венеціанського живописця Вітторе Карпаччо, чиї картини рясніли всілякими відтінками червоного кольору), тонкі шматочки сирієї яловичини, приправлені оливковою олією з оцтом та лимонним соком; *лазанья* (італ. *lasagne* – гарячі пластини), страва, приготована з шарів тіста й начинки, залитих соусом бешамель; *піца* (італ. *pizza* від італ. *pizzicare* – бути гострим), запечений круглий корж, покритий томатною пастою, сиром, овочами тощо; *равіолі* (італ. *ravioli*) "італійська страва, що нагадує вареники або пельмені", вироби з тіста з начинкою; *прошутто* (італ. *prosciutto* – шинка); *маскарпоне* (італ. *mascarpone*) – кисломолочний італійський сир, схожий на вершковий ніжний крем); *кростата* (італ. *crostata* від італ. *crosta*, що означає "кірка", "скоринка") – італійський відкритий пиріг з пісочного тіста з різними начинками; *чіабата* (італ. *ciabatta*), білий хліб, виготовлений із пшеничного борошна та дріжджів.

Домінують назви різних видів кави та сумішей із нею: *американо* (італ. *caffè americano* – кава по-американськи), *мокачино/моко* (від італ. *caffè mosca* – сорт кави й назва напою, приготованого на основі лате з шоколадом) та інші; *грапа* (італ. *grappa*) – італійський виноградний міцний спиртний напій, котрий отримують у процесі дистиляції продукту бродіння виноградних вичавок.

Трапляються назви окремих продуктів харчування: *броколі* (італ. broccoli – маленький пагін); *брускета* (італ. bruschetta – запікати на вуглях); усесвітньо відомий італійський сир, що має в нас зумовлену історичними обставинами французьку назву *пармезан* (франц. parmesan – власне "пармський"), є відповідником італ. parmigiano. Оскільки зазначене українське слово давно стало раритетним, у супермаркетах уже нерідкісний нині продукт виставляється під малозрозумілою й орфографічно неточною транслітерованою назвою парміджіано, а в ресторанах подається під спрощеною й комерційно некоректною назвою "парма".

Багато італізмів функціонує також у сфері музики, мистецькій сфері, адже Італія протягом декількох століть являла собою один із центральних полюсів європейської культури: *баритон* (італ. baritone – той, що низько звучить); *бас* (італ. basso – низький); *віола* (італ. viola – веселитися), *фортепіано* (італ. forte – гучно, piano – тихо); *серенада* (італ. serenata, від sera – вечір) – музична композиція, що виконується на честь когось; *опера* (італ. opera – "дія", "праця", "твір") – музично-драматичний жанр, що ґрунтується на синтезі музики, слова, дії; *примадонна* (від італ. prima donna – "перша пані") – співачка, яка виконує перші партії в опері або опереті; *колорит* (італ. colorito – колір – позначає гармонійне поєднання кольорів у творі живопису); *карикатура* (італ. caricatura – "перебільшення" – сатиричний малюнок загрозливо-викривального характеру); *мініатюра* (італ. miniatura – твір образотворчого мистецтва невеликого розміру) тощо. Поширеними є спортивні (насамперед футбольні) терміни, оскільки чемпіонати Італії та збірні команди цієї країни з різних видів спорту мають високі показники і рейтинги: *латераль* (італ. laterale – боковий (захисник)); *ліберо* (італ. libero – вільний – захисник, що не має чіткого місця на полі); *скудето* (італ. scudetto – маленький щит – невеликий значок у формі щита, який зображується на спортивній формі команди).

До запозичених з італійської мови слів, котрі позначають способи та прийоми зображення, належать такі, як: *акварель* (італ. aquarello з лат. aqua – "вода" – прозора фарба, що розводиться водою, живопис нею); *альфреско* (італ. al fresco – по вогкому – техніка настінного живопису по сирій штукатурці); *ала-прима* (італ. alla prima – один раз – техніка живопису сміливими мазками, що дає змогу завершити картину за один сеанс); *мецотинто* (італ. mezzotinto – відтінок – вид гравюри на металі, призначеної для глибокого друку) та багато інших.

З історії відомо, що більша частина запозичень з італійської мови традиційно стосувалася не тільки мистецької сфери, а й фінансової. Що ж до сучасного періоду, то лише окремі італізми можна віднести до цих категорій: це, наприклад: *банкомат* (італ. bancomat – комерційна назва фінансового об'єднання капіталу); *валюта* (італ. valuta – ціна); *банкрутство* (італ. bancarotta – зламана лавка: у середньовічній Італії існував звичай ламати меблі торгівців, якщо вони втрачали всі свої гроші).

До інших референційних сфер можна віднести слова на позначення професій: *бариста* (італ. barista – кавовар); *папараці* (італ. paparazzi – фоторепортер) тощо.

До іншої, запозиченої з італійської мови лексики, належать слова: *аварія* (італ. avaria – "пошкодження") – значне руйнування або вихід з ладу обладнання, гірничих виробок, споруд; *казино* (італ. casino – "будиночок") – розважальний заклад, гральний будинок; *б'анда* (італ. banda – "загін, група") – ансамбль мідних духових інструментів, який бере участь в оперній сценічній дії або доповнює концертний оркестр з метою його підсилення; *мафія* (італ. mafia) – таємнича недержавна злочинна організація: *мафія* на Сицилії виникла наприкінці XIX століття, вирости з банд рекетирів, які шантажували селян, що вирощували лимони – на той час головний експортний товар краю; *темп* (італ. tempo від лат. tempus – час) – міра швидкості в музиці; *це́дра* (від італ. cedro – цитрон) – зовнішня забарвлена шкірка цитрусових плодів, харчовий інгредієнт, який готується зішкрябуванням або зрізанням шкірки лимонів, апельсинів, цитронів та лаймів. Цедра використовується для додавання аромату до кондитерських та лікєро-горілчаних продуктів харчування; *чичисбе́й* (італ. cicisbeo, множина cicisbei) – у старій Італії постійний супутник одруженої жінки, що супроводжує її в громадських місцях, найчастіше також коханець.

Під час запозичення та в процесі функціонування в українській мові італійські слова часто зазнавали різноманітних змін у плані семантики: розширення або звуження лексичного значення, набуття нових значень тощо. За приклад можна взяти вже розглянуте слово *банкрутство* (італ. bancarotta – зламана лавка), що частково зберігає первісне значення, але в українській мові починає означати індивіда чи організацію, нездатну розраховуватись із кредиторами.

Запозичення з італійської мови часто вступають у дериваційні відношення, наприклад, шляхом суфіксації: валютний, фортепіанний, банкрут-

ський тощо. Також може відбуватися злиття декількох слів, таких, як: аль-фреско, альсеко, міллефіорі.

Зауважимо, що нові слова італійського походження, такі, як, наприклад, піца, спагеті, к'янті, із деяким застереженням еспресо (свого часу поширеною на наших теренах була так звана кава-експрес) або тирамісу, якщо вони вже асимільовані українською мовою, є загалом мовно- й культурологічно виправданими, оскільки позначають суто італійські за походженням реалії, що стали надбанням матеріальної культури багатьох країн. Але критики не витримують такі поширені вже назви, як лате або навіть лате (тобто просто кава з молоком, наведена щойно назва якої має в основі італійський композит *caffelatte*, буквально "кавомолоко", проте в українській назві – мабуть, для зручності – залишилася лише друга частина, що означає просто "молоко", до того ж більшість мовців вимовляє її на французький манер, а саме – з наголосом на останньому складі. Тобто, яким би це дивним не здавалось, але французьке за звучанням слово, що відбиває італійську назву молока, стало позначати різновид української кави.

Отже, характерною рисою активного лексикону української мови є вживання численної кількості слів романського походження, зокрема й італізмів. Сучасний історичний етап характеризується відчутною активізацією міжнародних контактів, у тому числі мовних. Відбувається поглиблення процесів мовної взаємодії, тому лінгвістичні дослідження з подібної проблематики не тільки залишаються актуальними – вони стають дедалі актуальнішими. Італізми вже багато віків є невід'ємною частиною мовлення нашого народу. Вони поповнили й продовжують поповнювати різноманітні тематичні групи української мови, збагачуючи її лексикою культурно-мистецької, кулінарної, фінансової та інших сфер. Тісно вкорінившись у словниковому складі української мови, вони активно забарвлюють повсякденне життя українців. Відзначимо, що на теперішній момент ми вбачаємо значну кількість іншомовних лексем в українській мові, які дедалі більшою мірою входять до ментального лексикону українців, змінюючи їхнє світосприйняття та моделювання дійсності, тож усі ми повинні при змозі використовувати вже існуючі україномовні відповідники до нових італійських слів.